

Η αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου

ΕΝΟΤΗΤΑ

2

(320D-321B5)

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Στην Ενότητα 1:

- Ο Πρωταγόρας ισχυρίζεται ότι διδάσκει την *εὐβουλίαν* (την πολιτική αρετή).
- Ο Σωκράτης αμφισβητεί τη θέση αυτή και με εμπειρικά επιχειρήματα υποστηρίζει ότι:
  - ▶ Η πολιτική αρετή δεν είναι διδακτή.
  - ▶ Οι άνθρωποι δεν μπορούν να μεταδώσουν την πολιτική αρετή σε άλλους.
- Ο Πρωταγόρας δηλώνει ότι θα αποδείξει το διδακτό της πολιτικής αρετής με έναν μύθο.

Στην Ενότητα 2 ο σοφιστής ξεκινά να διηγείται τον μύθο και παρουσιάζει την αρχή της δημιουργίας των θνητών όντων.

1

Κείμενο

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένους γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ τῶν ὄσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται. Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεΐ καὶ Ἐπιμηθεΐ κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὡς πρέπει. Προμηθεῖα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι» καὶ οὕτω πείσας νέμει. Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἀσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὤπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδοὺς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμπχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισκεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ νύξε μεγέθει, τῶδε αὐτῶ αὐτὰ ἔσφρξεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. Ταῦτα δὲ ἐμπχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μὴ τι γένος αἰισθωθῆιη· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπῆρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμπχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα,

Οι θεοὶ πλάθουν τὰ θνητὰ γένη

Ο Ἐπιμηθεὺς ἀναλαμβάνει τὴ μοιρασιά καὶ εφοδιάζει τὰ θνητὰ γένη

καὶ εἰς εὐνάς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὄπλαϊς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις. Τούντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ρίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφὴν ζώων ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

2

Αντιστοίχιση κειμένου-μετάφρασης

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἦν γάρ ποτε χρόνος
 ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν,
 θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν.
 Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν
 εἰμαρμένος γενέσεως,
 τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ
 γῆς ἔνδον
 ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μίξαντες
 καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆι κεράννυται.
 Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον,
 προσέταξαν Προμηθεῖ καὶ Ἐπιμηθεῖ
 κοσμησαί τε
 καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις
 ὡς πρέπει.
 Προμηθεὶ δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς
 αὐτὸς νεῖμαι,
 «Νείμαντος δέ μου», ἔφη,
 «ἐπίσκεψαι»
 καὶ οὕτω πείσας νέμει.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἦταν λοιπὸν κάποτε καιρὸς
 κατὰ τον ὁποῖο υπήρχαν θεοί,
 δεν υπήρχαν ὁμως θνητὰ ὄντα.
 Καὶ ὅταν ἦρθε καὶ γι' αὐτὰ ὁ καθορι-
 σμένος ἀπὸ τῆ μοίρα χρόνος γιὰ τὴ
 δημιουργία τους,
 τὰ πλάθουν οἱ θεοὶ
 στο εσωτερικὸ τῆς γῆς,
 ἀφοῦ ἔκαναν μίγμα ἀπὸ χῶμα καὶ
 φωτιά
 καὶ ἀπὸ αὐτὰ που ἀναμειγνύονται με
 φωτιά καὶ με χῶμα.
 Ὅταν ἐπρόκειτο νὰ φέρουν αὐτὰ στο
 φῶς,
 πρόσταξαν τὸν Προμηθεὶ καὶ τὸν Ἐπι-
 μηθεὶ
 καὶ νὰ τὰ εφοδιάσουν
 καὶ νὰ μοιράσουν στο κάθε εἶδος ικα-
 νότητες
 ὅπως ταιριάζει.
 Ὁ Ἐπιμηθεὶς ὁμως ζητᾷ ὡς χάρη ἀπὸ
 τὸν Προμηθεὶ
 νὰ κάνει ὁ ἴδιος τὴ μοιρασιά.
 «Κὶ ὅταν ἐγὼ κάνω τὴ μοιρασιά» εἶπε
 «εξετάσέ τὴν».
 Ἀφοῦ ἔτσι τὸν ἐπίεισε, κάνει τὴ μοιρα-
 σιά.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Νέμων δὲ
τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν,
τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει·

τοὺς δὲ ὤπλιζε,
τοῖς δ' ἄοπλον διδοὺς φύσιν

ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς
σωτηρίαν.

Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισκεν,

πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνε-
μεν·

ἃ δὲ ἠῤῥξε μεγέθει,
τῶδε αὐτῶ αὐτὰ ἔσφραζε·

καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν.

Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο
εὐλάβειαν ἔχων
μή τι γένος ἀἰσιτωθεΐη·
ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν δια-
φυγὰς ἐπήρκεσε,

πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμη-
χανᾶτο

ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ
στερεοῖς δέρμασιν,
ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα,

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Καθώς έκανε τη μοιρασιά,
σε άλλα έδινε δύναμη χωρίς ταχύτητα,
ενώ τα πιο αδύναμα τα εφοδίαζε με
ταχύτητα·

σε άλλα έδινε όπλα,
ενώ για άλλα, επειδή τους έδινε άοπλη
φύση,

επινοούσε γι' αυτά κάποια άλλη ικα-
νότητα για τη σωτηρία τους.

Δηλαδή, σε αυτά που εφοδίαζε με μι-
κρό μέγεθος,¹

τους έδινε φτερά για να πετούν ή υπό-
γεια κατοικία·

όσα όμως έκανε μεγάλα στο μέγεθος,²
με αυτό το ίδιο εξασφάλιζε τη σωτηρία
τους·

και τις άλλες (ικανότητες) μοίραζε κα-
θιστώντας τες με αυτόν τον τρόπο
ισοδύναμες.

Και αυτά επινοούσε,

γιατί πρόσεχε

μήπως κάποιο γένος αφανιστεί·

και αφού τα εφοδίασε σε ικανοποι-
τικό βαθμό με μέσα αποφυγής της
αμοιβαίας καταστροφής³ τους,

επινοούσε μέσα προσαρμογής⁴ τους
για τις μεταβολές του καιρού (που
προέρχονται) από τον Δία,

ντύνοντάς τα και με πυκνά τριχώματα
και με γερά δέρματα,

ικανά να αντιμετώπισουν την κακο-
καιρία

1. Κατά λέξη: όσα από αυτά τα περιέβαλλε με μικρό μέγεθος.

2. Κατά λέξη: όσα μεγάλωνε κατά το μέγεθος.

3. Ή: με μέσα αποφυγής της αλληλοεξόντωσής τους.

4. Η μετάφραση αυτή είναι σύμφωνη με το σχόλιο του σχολ. βιβλίου (σελ. 75). Αλλιώς: επινοούσε μέσα προ-
στασίας.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα,
καὶ εἰς εὐνάς ἰούσιν
ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα

στρωμνὴ οἰκεία τε

καὶ αὐτοφνῆς ἐκάστῳ·
καὶ ὑποδῶν
τὰ μὲν ὄπλαῖς,
τὰ δὲ [θριξίν
καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.
Τούντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπό-
ριζεν,
τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην,
ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς,
τοῖς δὲ ρίζας·
ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν

ζῶων ἄλλων βοράν·
καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε,
τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων

πολυγονίαν,
σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

αλλά κατάλληλα και για τις ζέστες,
και, όταν πηγαίνουν στις φωλιές τους,
για να χρησιμεύουν αυτά τα ίδια στο
καθένα
σαν στρώμα και σκέπασμα και ταιρια-
στό
και δοσμένο από τη φύση·
και δίνοντας ως υποδήματα
σε άλλα οπλές
και σε άλλα [τριχώματα
και] δέρματα σκληρά και χωρίς αίμα.
Ύστερα από αυτό εξασφάλιζε σε κάθε
είδος διαφορετικές τροφές,
σε άλλα χορτάρι από τη γη,
σε άλλα καρπούς δέντρων,
σε άλλα ρίζες·
σε ορισμένα από αυτά επέτρεψε να εί-
ναι τροφή τους
η σάρκα άλλων ζώων·
και σε αυτά ἔδωσε μικρή γονιμότητα,
ενώ σε εκείνα που τρώγονταν από
αυτά
ἔδωσε μεγάλη γονιμότητα,
επινοώντας⁵ σωτηρία για το είδος
τους.

3

Νοηματική απόδοση

Κατά τον πρωταγόρειο μύθο κάποτε υπήρχαν θεοί, δεν υπήρχαν όμως θνητά γένη. Όταν ήρθε ο χρόνος που είχε οριστεί από τη μοίρα για τη δημιουργία τους, οι θεοί τα πλάθουν στο εσωτερικό της γης, αφού αναμειγνύουν χώμα και φωτιά. Όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, δίνουν εντολή στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να τους μοιράσουν ιδιότητες, όπως αρμόζει στο καθένα. Ο Επιμηθέας παρακαλεί τον Προμηθέα να αναλάβει ο ίδιος τη μοιρασιά κι έπειτα εκείνος να κάνει την επιθεώρηση. Έτσι κι έγινε. Ο Επιμηθέας μοιράζει τις ιδιότητες, ώστε να εξασφαλίσει την

5. Η μετάφραση αυτή είναι σύμφωνη με το σχόλιο του σχολ. βιβλίου (σελ. 75). Αλλιώς: εξασφαλίζοντας.

επιβίωση των ζώων και την ισορροπία στη φύση. Έτσι, άλλα τα εφοδίαζε με δύναμη, άλλα με ταχύτητα, άλλα με όπλα, άλλα με μικρό σώμα και φτερά ή υπόγεια κατοικία, άλλα με μεγάλο σώμα. Επιπλέον, άλλα με τρίχωμα και άλλα με σκληρό δέρμα, για να προφυλάσσονται από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες. Ταυτόχρονα, άλλα τα έκανε φυτοφάγα και άλλα σαρκοφάγα, ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν τροφή. Τέλος, σε άλλα έδωσε μικρή γονιμότητα και σε άλλα μεγάλη, για να εξασφαλίσει τη διαιώνιση του είδους τους.

4

Θέμα και βασικοί νοηματικοί άξονες**Θέμα**

Η αρχή της δημιουργίας των θνητών όντων από τους θεούς και η κατανομή των εφοδίων στα ζώα από τον Επιμηθέα.

Βασικοί νοηματικοί άξονες

- ▶ Οι θεοί πλάθουν τα θνητά γένη.
- ▶ Οι θεοί δίνουν εντολή στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να τους μοιράσουν ιδιότητες.
- ▶ Ο Προμηθέας και ο Επιμηθέας αντιστρέφουν τους ρόλους τους.
- ▶ Ο Επιμηθέας αναλαμβάνει τη μοιρασιά και εφοδιάζει τα ζώα έτσι ώστε:
  - να προστατευτούν από τα άλλα ζώα
  - να υπομένουν τις αντίξοες καιρικές συνθήκες
  - να εξασφαλίσουν τροφή
  - να διαιωνίσουν το είδος τους.

5

Ερμηνευτική ανάλυση**■ Ἦν γάρ ποτε χρόνος**

Ο Πρωταγόρας ξεκινά να αφηγείται τον μύθο, ο οποίος φαίνεται να είναι προσωπικό του δημιούργημα και όχι του Πλάτωνα.

Ο πρωταγόρειος μύθος

Κατά τον Διογένη τον Λαέρτιο ο μύθος περιλαμβάνονταν στο έργο του Πρωταγόρα *Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως*, το οποίο δεν έχει διασωθεί.

Η φράση ἦν ποτε χρόνος δεν ξαφνιάζει τους παρευρισκόμενους στο σπίτι του Καλλία, καθώς ως «τυπική αρχή παραμυθιού, αποτελεί μέρος του σκηνικού. Τα καθαυτό μυθολογικά στοιχεία αποτελούν εξωτερική διακόσμηση που περιβάλλει την εξήγηση του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ζωικού βασιλείου και του ανθρώπου» (Κ.Ε.Ε., σελ. 38, σημ. 15). Επιπλέον, προσδίδει στον μύθο λαϊκό και αφηγηματικό ύφος. Ο σοφιστής, έστω και αόριστα, προσδιορίζει τον χρόνο που θα εξελιχθούν τα γεγονότα.

Τυπική αρχή παραμυθιού – Ὑφος

Με τη λέξη χρόνος ο Πρωταγόρας «εννοεί την αρχή του χρόνου, την αρχή της δημιουργίας, το σημείο εκείνο που ακολουθεί τη θεογονία, δηλαδή τη γένεση των θεών. Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία, και όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση. Αντίθετα από τον Ησίοδο, ο οποίος στη θεογονία του αναφέρει, μετά τη δημιουργία των θεών, την ύπαρξη των ανθρώπων, χωρίς να εξηγεί πώς πλάστηκαν και από ποιον, ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο. Στον μύθο του παρακολουθούμε τη διαδικασία με την οποία τα μεν ζώα “διαμορφώθηκαν”, απέκτησαν δηλαδή το καθένα τις δικές του ιδιότητες, ο δε άνθρωπος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα, τις αρετές, που συνιστούν τελικά την ανθρώπινη ουσία του» (σχολ. βιβλίο, σελ. 75-76).

Χρόνος

Η ιδιαιτερότητα λοιπόν του πρωταγόρειου μύθου είναι ότι έχει **ανθρωποκεντρικό και όχι θεοκεντρικό χαρακτήρα**. Ο Πρωταγόρας διαγράφει τη συνεχή εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης της ζωής. Η εξέλιξη του πολιτισμού έχει **προοδευτικό** χαρακτήρα και έρχεται σε αντίθεση με τις απαισιόδοξες θέσεις ότι η ιστορία της ανθρωπότητας αποτελεί παρακμή (όπως είναι οι απόψεις που εκφράζει ο Ησίοδος). [Βλ. οπωσδήποτε σελ. 139, Ενότητα 4, Ερωτήσεις εμβάθυνσης, ερώτ. 3.]

Ο ανθρωποκεντρικός χαρακτήρας του πρωταγόρειου μύθου – Η αισιόδοξη πορεία του πολιτισμού

■ *ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν*

Εκείνο τον καιρό υπήρχαν θεοί, απουσίαζαν όμως τα θνητά γένη, τα διάφορα είδη ζώων, ανάμεσα σε αυτά και ο άνθρωπος. Η δημιουργία των ζώων και του ανθρώπου θα γίνει ταυτόχρονα. Ωστόσο, η πορεία τους θα διαφοροποιηθεί κατά τα στάδια εξέλιξης του πολιτισμού.

Ύπαρξη θεών – Απουσία θνητών όντων

■ *Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως*

Στον πρωταγόρειο μύθο με τον σύνδεσμο **καὶ** δηλώνεται ότι υπήρξε χρόνος γένεσης των θεών πριν από τη δημιουργία των θνητών όντων. Η αντίληψη αυτή ταυτίζεται με τη θέση του Ησίοδου στη θεογονία του και έρχεται σε αντίθεση με όσους πρεσβεύουν ότι οι θεοί είναι άναρχοι και αιώνιοι. Ο Πρωταγόρας δε στέκεται στη γένεση των θεών, αλλά επικεντρώνει την προσοχή του στη γένεση των θνητών γενών.

Χρόνος γένεσης θεών

Η γένεση λοιπόν των θνητών όντων έγινε όταν έφτασε το πλήρωμα του χρόνου. Ο χρόνος αυτός, όπως και για τους θεούς (και τούτοις), έχει οριστεί από τη μοίρα (χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος [*< μείρομαι]* γενέσεως).

Ο ρόλος της μοίρας (εἰμαρμένη)

Η δύναμη της μοίρας, ιδιαίτερα έκδηλη στην ομηρική θρησκεία, διέπει την αρχαία ελληνική σκέψη και γραμματεία. Είναι ανώτερη και από τη θεϊκή επιταγή. Σε αυτήν υποτάσσεται ακόμα και ο Δίας, πατέρας θεών και ανθρώπων. Η *χρεία* (= η ανάγκη) είναι αυτή που σηματοδοτεί την εξέλιξη.

► Ποιον ρόλο διαδραματίζει η μοίρα (εἰμαρμένη) στην Ενότητα και πώς εξηγείται αυτός;

«Στον μύθο του Πρωταγόρα η *εἰμαρμένη* αναφέρεται δύο φορές: *χρόνος εἰμαρμένος* (2η Ενότητα) και *εἰμαρμένη ἡμέρα* (3η Ενότητα). Είναι στοιχείο του μύθου που προσδιορίζει χρονικά την εξέλιξη. Εκφράζει “το πλήρωμα του χρόνου”, το πέρασμα από μία εποχή σε άλλη, από μια μορφή ζωής σε άλλη, που ούτε στιγμιαίο είναι ούτε αυτόματο. Αν αφαιρέσουμε το περίβλημα του μύθου από την αφήγηση του Πρωταγόρα, σημαίνει ότι **το πέρασμα σε άλλο στάδιο γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης για επιβίωση ή καλύτερευση της ζωής**» (Κ.Ε.Ε., σελ. 39, σημ. 20).

■ *τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον*

Οι θεοὶ πλάθουν, δίνουν την εξωτερική μορφή (*τυποῦσιν*) στα θνητά γένη στο εσωτερικό της γης. Ο τόπος δημιουργίας (*γῆς ἔνδον*) εκφράζει την αρχέγονη αντίληψη κατά την οποία η Γη θεωρείται μητέρα όλων των όντων, στο εσωτερικό της οποίας δημιουργήθηκαν όλοι οι νέοι οργανισμοί (ζώα και φυτά) με γονιμοποίηση από τον Ουρανό και τον Αιθέρα.

Η Μητέρα Γη (Γῆ παμμήτωρ)

Στη *Θεογονία* του Ησιόδου, η Γη, που προήλθε από το Χάος, γέννησε με παρθενογένεση τον Ουρανό, τα Ὅρη και τον Πόντο. Στη συνέχεια η Γαῖα έσμιξε με τον Ουρανό και γεννήθηκαν οι δώδεκα Τιτάνες. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο Χρόνος, από τον οποίο γεννήθηκαν οι δώδεκα θεοὶ του Ολύμπου.

Η φράση *γῆς ἔνδον* παραπέμπει στην αντίληψη της αυτοχθονίας (*< αὐτὸς + χθών*), σύμφωνα με την οποία μερικές φυλές ξεφύτρωσαν από τη Γη – ειδικότερα από την περιοχή στην οποία έπειτα διέμεναν τόσο οι ίδιες όσο και οι απόγονοί τους και η οποία έγινε η πατρίδα τους. Η πεποίθηση αυτή έδινε σε όσους θεωρούσαν τους εαυτούς τους αυτόχθονες την αίσθηση της υπεροχής, της περηφάνιας και της ευγενικής καταγωγής. Για παράδειγμα, οι Αθηναῖοι

Η αντίληψη του αυτοχθονισμού

υπερφηανεύονταν ιδιαίτερα για την αυτοχθονία τους και τη θεωρούσαν γνώρισμα υπεροχής έναντι των Σπαρτιατών, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Σπάρτη ύστερα από περιπλανήσεις (βλ. και σελ. 63-64, ερώτ. 2 και 3).

«Ο μύθος του Κάδμου που έσπειρε τα δόντια του δράκου από τα οποία φύτρωσαν οι πάνοπλοι Καδμείοι απηχεί μια τέτοια αντίληψη» (Κ.Ε.Ε., σελ. 38, σημ. 17). Σύμφωνα με αυτόν, ο Κάδμος σκότωσε έναν δράκοντα που φυλούσε μια πηγή ανατολικά της Θήβας, ο οποίος κατά ορισμένους συγγραφείς ήταν απόγονος του ίδιου του Άρη. Η Αθηνά τού φανερώθηκε τότε και τον συμβούλευσε να σπείρει τα δόντια του ζώου, πράγμα που ο Κάδμος έκαμε· αμέσως βγήκαν από τη γη άντρες οπλισμένοι, που τους ονόμασαν Σπαρτούς (δηλαδή «άντρες σπαρμένους»). Αυτοί οι άνδρες, που γεννήθηκαν με θαύμα, ήταν απειλητικοί. Ο Κάδμος σκέφτηκε τότε να πετάξει πέτρες ανάμεσά τους. Οι Σπαρτοί, μη γνωρίζοντας ποιος τους χτυπούσε, αλληλοκατηγορήθηκαν και αλληλοεξοντώθηκαν. Πέντε μονάχα από αυτούς επέζησαν, οι οποίοι ήταν οι πρώτοι κάτοικοι της Θήβας.

► *ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν – τυποῦσιν αὐτὰ θεοί:* Πώς δικαιολογείται το γεγονός ότι ο Πρωταγόρας, αν και αγνωστικιστής,* αναφέρεται στους θεούς στον μύθο;

Για την απάντηση βλ. σελ. 112-113, Ενότητα 4.

■ *ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μίξαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται*
Στον μύθο αναφέρει ο Πρωταγόρας ότι οι θεοὶ πλάθουν τα θνητὰ γένη αναμειγνύοντας το χώμα και τη φωτιά, καθώς και τα στοιχεία που αναμειγνύονται με αυτά, δηλαδή το νερό και τον αέρα. Ο Πρωταγόρας λοιπὸν φαίνεται να ασπάζεται τις κοσμογονικές θεωρίες του Παρμενίδη και του Εμπεδοκλή. Ο Εμπεδοκλής δίδαξε πως «η γη (= το χώμα), το νερό, ο αέρας και η φωτιά, τα τέσσερα βασικά στοιχεία, διαρκῶς αναμειγνύονται και διαχωρίζονται δημιουργώντας, με τη συνεχή αλλαγή τους, την ποικιλία του σύμπαντος» (σχολ. βιβλίο, σελ. 20). Πριν από αυτόν, ο Παρμενίδης είχε διατυπώσει την άποψη πως η γη (= το χώμα) και η φωτιά είναι τα βασικά στοιχεία του σύμπαντος. Το χώμα ως συστατικό δημιουργίας συναντάται και στην εβραϊκή Παλαιά Διαθήκη.

■ *Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεΐ καὶ Ἐπιμηθεΐ κοσμησαί τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἑκάστοις ὡς πρέπει.*

Οι θεοὶ δίνουν στα θνητὰ γένη μόνο την εξωτερική μορφή τους και όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, αναθέτουν στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα την κατανομή των ιδιοτήτων σε αυτά. Το

Η αυτοχθονία των Αθηναίων

Ένα παράδειγμα αυτοχθονισμού: ο μύθος του Κάδμου

Ο θρησκευτικός αγνωστικισμός του Πρωταγόρα

Το υλικό της δημιουργίας των θνητῶν γενῶν – Οι κοσμογονικές θεωρίες

Οι θεοὶ αναθέτουν στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα

γεγονός ότι οι θεοί περιορίζονται μόνο στο να πλάσουν τα θνητά γένη μπορεί να φαίνεται παράδοξο, διατυπώνεται όμως στο πλαίσιο ενός μύθου με συμβολική σημασία.

Ο Προμηθέας και ο Επιμηθέας ήταν Τιτάνες, γιοι του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης.

■ **Προμηθέας:** Η επικρατέστερη ετυμολογία του ονόματος είναι από το *προμηθής* [= προνοητικός], λέξη ομόρριζη του *μανθάνω* [πρόθημα *πρὸ* + ρήμα *μανθάνω* + επίθημα *-εύς*]. Άρα, ο Προμηθέας είναι αυτός που σκέφτεται λογικά πριν προβεί σε κάποια ενέργεια, ο συνετός, ο σώφρων, ο νουνεχής, ο μυαλωμένος, ο φρόνιμος, ο προνοητικός, ο διορατικός. Θεωρούνταν ως ο πιο σοφός Τιτάνας. Στον πρωταγόρειο μύθο είναι ο ευεργέτης του ανθρώπινου γένους, καθώς κλέβει την έντεχνη σοφία της Αθηνάς και τη φωτιά του Ήφαιστου και τις δωρίζει στον άνθρωπο. Έτσι, τον βοηθά να αναπτύξει τη δημιουργική τέχνη και τον πνευματικό πολιτισμό.

Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Δίας οργισμένος, για να τον τιμωρήσει, τον έδεσε σε έναν βράχο στο όρος Καύκασος και έβαλε έναν αετό να του τρώει κάθε πρωί το συκώτι. Επειδή ήταν αθάνατος, κάθε βράδυ το σπλάχνο του θεραπευόταν. Έμεινε εκεί δεμένος τριάντα χρόνια, μέχρι που τον ελευθέρωσε ο Ηρακλής. Ο Προμηθέας εκτός από τον Ησίοδο ενέπνευσε και τον τραγικό ποιητή Αισχύλο, ο οποίος στο έργο του *Προμηθεὺς Δεσμώτης* τον μνημονεύει ως δάσκαλο όλων των τεχνών και αναφέρεται στην τιμωρία που υπέστη (βλ. και σελ. 142-143, Ενότητα 4, ερώτ. 4).

Ορισμένοι νεότεροι μελετητές συνδέουν την ετυμολογία του ονόματος του Προμηθέα με την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή ρίζα *pramantha*, που ήταν το πάνω μέρος του ραβδιού που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Βραχμάνοι για να ανάψουν τη φωτιά.

■ **Επιμηθέας:** Σύμφωνα με την επικρατέστερη ετυμολογία του ονόματός του (< *ἐπι* + *-μηθεὺς* < θ. *μαθ-* του *μανθάνω*), συνάγεται ότι είναι αυτός που σκέφτεται εκ των υστέρων, αφού εκτελέσει μια πράξη. Είναι λοιπόν ο άφρων, ο άμυαλος, ο επιπόλαιος, ο παρορμητικός, ο απερίσκεπτος. Από τον Ησίοδο χαρακτηρίζεται ως *άμαρτίνοος* ή *ὀψίνοος*. Στον πρωταγόρειο μύθο αναλαμβάνει να μοιράσει τις ιδιότητες στα θνητά όντα. Εξαιτίας της απερίσκεψιάς του κατανάλωσε χωρίς να το καταλάβει όλες τις ιδιότητες στα άλογα όντα και άφησε τον άνθρωπο χωρίς εφόδια.

Η απρονοσία του είναι έκδηλη και στην ελληνική μυθολογία. Όταν ο Δίας του έστειλε ως δώρο την Πανδώρα, αυτός τη δέχτηκε και την παντρεύτηκε, παρά τη συμβουλή του Προμηθέα να μη δεχτεί τίποτα από τον Δία. Αυτή από περιέργεια άνοιξε το πιθάρι που κουβαλούσε μαζί της και από εκεί ξεχύθηκαν όλες οι συμφορές και οι δυστυχίες στους ανθρώπους.

να μοιράσουν
ιδιότητες
στα θνητά γένη

Προμηθέας

Επιμηθέας

■ *Προμηθέα δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»· καὶ οὕτω πείσας νέμει.*

Ενώ με βάση τα χαρακτηριστικά των δύο Τιτάνων θα περιμέναμε ο Προμηθέας να κάνει τη μοιρασιά και ο Επιμηθέας να είναι αυτός που θα επιθεωρήσει, παρατηρούμε το εξής παράδοξο, την αντιστροφή των ρόλων. Ο Προμηθέας, ως πιο προνοητικός, θα έπρεπε να σκεφτεί ότι η ανταλλαγή αυτή θα επιφέρει λάθη κατά την κατανομή των ιδιοτήτων και να μη δεχτεί. Άρα, εμφανίζεται και αυτός ως απερίσκεπτος. Εντούτοις, η εξέλιξη αυτή συμβάλλει στην οικονομία του μύθου. Η απρονοησία του Επιμηθέα και το γεγονός ότι θα αφήσει τον άνθρωπο ανυπεράσπιστο θα αναγκάσει τον Προμηθέα να κλέψει τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά και θα τον αναδείξει ευεργέτη της ανθρωπότητας.

Η αντιστροφή των ρόλων – Η οικονομία του μύθου

■ *Νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει ἐκόσμηι· τοὺς δὲ ὤπλιζε, τοῖς δ' ἄσπλον διδούς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισκεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἰκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠῦξε μεγέθει, τῷδε αὐτῷ αὐτὰ ἔσωζεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. Ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μὴ τι γένος αἰστωθείη·*

Ο Επιμηθέας, αφού αναλαμβάνει να κάνει την κατανομή των εφοδίων, ξεκινά από τα άλογα όντα. Καταρχήν, φροντίζει να εξασφαλίσουν τα μέσα επιβίωσης και σωτηρίας τους. Συγκεκριμένα:

Η κατανομή των εφοδίων στα ζώα

- Σε άλλα έδινε δύναμη, ενώ σε αυτά που ήταν πιο αδύναμα έδινε ταχύτητα.
- Σε άλλα έδινε διάφορα μέσα (όπως νύχια, οπλές, δόντια, κέρατα κ.ά.) ως όπλα για την επιβίωσή τους.
- Σε όσα ήταν μικρόσωμα τους έδινε φτερά για να πετούν ή υπόγεια κατοικία.
- Σε όσα έδινε μεγάλο σώμα, το ίδιο το σώμα τους τα βοηθούσε να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους.

Μέσα αποφυγής αλληλοεξόντωσης

Αφαιρώντας το περίβλημα του μύθου, συμπεραίνουμε ότι, κατά τον Πρωταγόρα, στη φύση επικρατεί ο (τελεολογικός) νόμος της αναπλήρωσης, δηλαδή η αρχή πως στη φύση κάθε αδυναμία ενός πλάσματος αναπληρώνεται από μία ικανότητά του, ώστε να μπορούν όλα τα πλάσματα να επιβιώσουν.

► *τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ – Ἄ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· [...] ἃ δὲ ἠὔξε μεγέθει: μήπως ο Πρωταγόρας πέφτει σε κάποια αντίφαση; Στην αρχή του πρωταγόρειου μύθου είχε αναφερθεί ότι οι θεοὶ πλάθουν τα ζῶα στο εσωτερικό της γης και τώρα επισημαίνεται ότι ο Επιμηθέας διαμορφώνει την εξωτερική μορφή τους, κάνοντας, για παράδειγμα, άλλα μικρόσωμα, άλλα μεγαλόσωμα, δίνοντας σε άλλα φτερά κτλ. Εύλογα δημιουργείται το ερώτημα μήπως ο Πρωταγόρας πέφτει σε κάποια αντίφαση. Εδώ βέβαια εννοείται ότι ο Επιμηθέας έδωσε την τελική μορφή με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του καθενός. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρόκειται για μύθο και στο πλαίσιο του δεν υπάρχει η απαίτηση για απόλυτη λογική συνέπεια. Τέλος, η κατανομή των ιδιοτήτων από τον Επιμηθέα εξυπηρετεί την οικονομία του μύθου.*

■ *ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὥρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννύς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνὰς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὀπλαῖς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.*

Στη συνέχεια, ο Επιμηθέας τούς δίνει μέσα για να προφυλαχθούν από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες, την κακοκαιρία και την υπερβολική ζέση. Έτσι:

- Άλλα τα εφοδίαζε με πυκνό τρίχωμα και με γερό δέρμα.
- Άλλα τα εφοδίαζε με οπλές ως υποδήματα.
- Άλλα με σκληρό δέρμα (τρίχωμα) και χωρίς αίμα (π.χ. λέπια).

Οι μεταβολές του καιρού προέρχονταν από τον Δία (Διὸς ὥρας).

Μέσα προστασίας από τις καιρικές συνθήκες

«[Η λέξη ὥρα παράγεται από την ίδια ινδοευρωπαϊκή ρίζα από την οποία στα αγγλικά παράγεται η λέξη year, το έτος]: α. ο ορισμένος χρόνος, η χρονική περίοδος που ορίζεται από τους φυσικούς νόμους, η περίοδος του έτους, του μήνα, της ημέρας, β. η εποχή του έτους [οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές του χρόνου: το ἔαρ, δηλαδή την άνοιξη, το θέρος, δηλαδή το καλοκαίρι, και τον χειμῶνα, ενώ την ὀπώραν, το φθινόπωρο, τη θεωρούσαν μάλλον ως ακμή του καλοκαιριού]· η ακμή του έτους, μέρος της ημέρας ή του ημερονυκτίου. Επειδή

ὥρα

η λέξη χρησιμοποιούνταν ιδιαίτερα για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου, κατέληξε επίσης να σημαίνει, όπως η λέξη *καιρός*, την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, όπως ακόμα και την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, δηλαδή τη νεότητα. Στη μυθολογία, οι Ώρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν τρεις: η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη, προστάτευαν δε τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής, και θεωρούνταν αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων, κυρίως δε της ακμής και της ομορφιάς του ίδιου του ανθρώπου» (σχολ. βιβλίο, σελ. 76).

■ *Τούντεϋθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ρίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζῶων ἄλλων βοράν·*

Για να μην υπάρξει εξάντληση συγκεκριμένων ειδών διατροφής, ο Επιμηθέας:

- Άλλα ζώα τα έκανε φυτοφάγα (δηλαδή τρέφονται με χόρτα, καρπούς δέντρων, ρίζες).
- Άλλα ζώα τα έκανε σαρκοφάγα (δηλαδή τρέφονται με τις σάρκες άλλων ζώων).

■ *καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.*

Τέλος, ο Επιμηθέας για να διασφαλίσει τη φυσική ισορροπία και τη διαιώνιση όλων των ειδών:

- Στα σαρκοφάγα ζώα έδωσε ολιγογονία.
- Στα ζώα που αποτελούν είδος διατροφής για άλλα ζώα έδωσε πολυγονία.

Συνοψίζοντας, από την κατανομή των ιδιοτήτων στα ζώα από τον Επιμηθέα συνάγεται ότι:

- Οι ιδιότητες των ζώων εμφανίζονται ως δώρα από τους θεούς, αφού τις αποκτούν με την παρέμβαση ενός Τιτάνα, του Επιμηθέα.
- Ο Επιμηθέας, σε αντίθεση με την ετυμολογική ερμηνεία του ονόματός του, εμφανίζεται επινοητικός (*έμηχανᾶτο*), κατανέμει συμμετρικά τις ιδιότητες και εξισορροπεί τις αντίθετες δυνάμεις που επικρατούν στο ζωικό βασίλειο (*νόμος της αναπλήρωσης*). Συγκεκριμένα:

Μέσα διατροφής

Φυσική
ισορροπία –
Διαιώνιση ειδών

Η ερμηνεία της κατανομής των ιδιοτήτων στα ζώα από τον Επιμηθέα
α. Τα δώρα των θεών

β. Ο νόμος της αναπλήρωσης

- Η ταχύτητα αντιστάθμιζε την έλλειψη δύναμης.
- Τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντιστάθμιζαν το μικρό σώμα.
- Όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειαζόνταν ταχύτητα.
- Τα όπλα αντιστάθμιζαν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας.
- Για να αντιμετωπίζουν τις καιρικές μεταβολές, τους έδωσε πυκνό τρίχωμα και γερά δέρματα.
- Με πολυγονία προίκισε εκείνα τα ζώα που τρώγονταν από άλλα ζώα.
- Ολιγογονία έδωσε σε εκείνα τα ζώα που η σάρκα άλλων ζώων ήταν τροφή τους.
- Δεν έδωσε σε όλα τα ζώα την ίδια τροφή, για να μην εξαντληθούν τα μέσα διατροφής.
- Κατά τον Πρωταγόρα, ο **νόμος της αναπλήρωσης έχει τελεολογικό χαρακτήρα**, αφού «κάθε αδυναμία αναπληρώνεται από μια δυνατότητα και οι διάφορες ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ζώων εξηγούνται από τον σκοπό (τέλος) για τον οποίο πλάστηκαν, ή, απλούστερα, από τη λειτουργία που επιτελούν. Στη φύση όλα έχουν, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, έναν σκοπό» (Κ.Ε.Ε., σελ. 40, σημ. 23). Επίσης, η λειτουργία του νόμου της αναπλήρωσης εξυπηρετεί τη σκοπιμότητα της διατήρησης της ισορροπίας στη φύση (έπανισῶν) και την επιβίωση όλων των ειδών (μή τι γένος άιστωθείη).

γ. Ο τελεολογικός χαρακτήρας του νόμου της αναπλήρωσης

6

Γενική θεώρηση

Τα στάδια εξέλιξης της ανθρωπότητας**Ανυπαρξία θνητών όντων**

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν

1ο στάδιο: Η φάση του Επιμηθέα ή επιμηθεϊκό (προ-νηικό) στάδιο

Συντελείται η γένεση των θνητών γενών. Ο Επιμηθέας κατανέμει τις ιδιότητες στα άλογα ζώα, ώστε να εξασφαλίσουν την επιβίωση και τη διαίωνιση του είδους τους.

Ερμηνεία εννοιών/όρων

Ο θρησκευτικός αγνωστικισμός του Πρωταγόρα: «Ο Πρωταγόρας είχε γράψει ένα βιβλίο *Περί θεῶν* (χαμένο σήμερα), ένα σωζόμενο απόσπασμα από το οποίο μας δια-

φωτίζει αρκετά για τις απόψεις του όχι μόνο πάνω στο θέμα των θεών αλλά και πάνω στο θέμα της γνώσης: “περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὐθ’ ὡς εἰσίν, οὐθ’ ὡς οὐκ εἰσίν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἢ τ’ ἀδηλότης καὶ βραχυὸς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου”. [Για τους θεούς, δεν μπορώ να ξέρω ούτε αν υπάρχουν ούτε αν δεν υπάρχουν ούτε ποια είναι η μορφή τους. Γιατί πολλά πράγματα εμποδίζουν τη γνώση: το γεγονός ότι πολλά πράγματα είναι άδηλα και δε φαίνονται και η συντομία της ανθρώπινης ζωής.] Προφανώς, ο Πρωταγόρας δεν ήταν άθεος, αλλά θεωρούσε πως ούτε οι αισθήσεις επιτρέπουν στον άνθρωπο να γνωρίσει τα άδηλα (αυτά που δεν προσεγγίζουν δηλαδή οι αισθήσεις) ούτε ο νους (αφού η συντομία της ανθρώπινης ζωής δεν προσφέρει στον άνθρωπο τον αναγκαίο χρόνο για να εμβαθύνει σε τέτοια θέματα). Έτσι, ο Πρωταγόρας κατέληγε σε έναν σχετικισμό: η γνώση του ανθρώπου για τα πράγματα είναι σχετική, εξαρτάται δηλαδή από τα μέσα και τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της ζωής του» (σχολ. βιβλίο, σελ. 25).

Αισθητικά σχόλια – Το ύφος του μύθου

Το ύφος του πρωταγόρειου μύθου συνάδει προς το επιτηδευμένο ύφος των σοφιστών. Χαρακτηριστική είναι η χρήση πλούσιου λεξιλογίου, η εναλλαγή ρημάτων, οι αντιθέσεις και οι προσδιορισμοί του τελικού αιτίου που χαρίζουν στην περιγραφή ακρίβεια. Ταυτόχρονα, είναι απλό και φυσικό, όπως αρμόζει σε μια μυθική αφήγηση. Συγκεκριμένα:

- **Στοιχεία λαϊκού ύφους στη 2η Ενότητα:**
  - α. Η τυπική αρχή παραμυθιού: Ἦν γάρ ποτε χρόνος
  - β. Απλή σύνταξη:
    - μικροπερίοδος λόγος
    - παρατακτική σύνδεση
    - επαναλήψεις (κυρίως ρημάτων: νέμω, μηχανῶμαι, προσάπτω)
    - συχνή χρήση του οὖν και του ἐπειδή
- **Παραδείγματα ποιητικών εκφράσεων:** χρόνος ἦλθεν, γῆς ἔνδον, ἄσπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγῆν, τῶδε αὐτῶ (αντί αὐτῶ τούτῳ), ἀἴστωθειή, ἀλληλοφθοριῶν, διαφυγὰς ἐπήρκεσε κ.ά.
- **Εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου:** «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»·
- **Ιστορικός ενεστώτας:** τυποῦσιν, παραιτεῖται, νέμει
- **Σχήματα λόγου:**
  - α. Χιαστό: ἐκ γῆς καὶ πυρὸς [...] ὅσα πυρὶ καὶ γῆ
  - β. Ρητορικό σχῆμα μερισμού: ἴκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα
  - γ. Πρωθύστερο σχῆμα: κοσμησαί τε καὶ νεῖμαι

7 Επανάληψη – Οι βασικές ιδέες της Ενότητας

- Ο Πρωταγόρας ξεκινά να αφηγείται τον μύθο, που είναι προσωπικό του δημιουργήμα.
- Η ιδιαιτερότητα του πρωταγόρειου μύθου είναι ότι μεταφέρει το κέντρο ενδιαφέροντος στον άνθρωπο.
- Οι θεοί πλάθουν τα θνητά γένη στο εσωτερικό της γης σε χρόνο που έχει οριστεί από τη μοίρα αναμειγνύοντας χώμα και φωτιά και υλικά που αναμειγνύονται με αυτά (νερό και αέρας).
- Διαφαίνεται η αντίληψη της Μπέρτας-Γης, της αυτοχθονίας και οι κοσμογονικές θεωρίες.
- Οι θεοί αναθέτουν στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να μοιράσουν τα εφόδια στα θνητά γένη. Αυτοί αντιστρέφουν τους ρόλους εξυπηρετώντας την οικονομία του μύθου.
- Με βάση την ετυμολογία του ονόματός τους ο Προμηθέας (*προμηθής* = προνοητικός) είναι αυτός που σκέφτεται εκ των προτέρων, ενώ ο Επιμηθέας (*ἐπί + -μηθεύς*) εκ των υστέρων.
- Ο Επιμηθέας κατανέμει συμμετρικά τις ιδιότητες στα ζώα και τους δίνει μέσα αποφυγής της αλληλοεξόντωσης, προστασίας από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες, εξασφάλισης τροφής και διατήρησης του είδους τους.
- Οι ιδιότητες των ζώων εμφανίζονται ως δώρα από τους θεούς.
- Η κατανομή των ιδιοτήτων στα ζώα έχει ως στόχο την εξισορρόπηση των αντίθετων δυνάμεων και ερμηνεύει τελεολογικά τον νόμο της αναπλήρωσης.
- Στον πρωταγόρειο μύθο είναι διάχυτος ο ποιητικός και συμβολικός χαρακτήρας. Υπάρχουν στοιχεία λαϊκού ύφους.
- Παρουσιάζεται το πρώτο στάδιο εξέλιξης του πολιτισμού, το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης (επιμηθεικό).

8 Τράπεζα θεμάτων

8.A. Ανακεφαλαιωτικές ερωτήσεις

1. Ποιο είναι το θέμα και ποιοι οι βασικοί νοηματικοί άξονες της Ενότητας;
Απάντηση: «Η αρχή της δημιουργίας [...] το είδος τους» [σελ. 51].
2. Ποια είναι η ταυτότητα του μύθου που αφηγείται ο Πρωταγόρας;
Απάντηση: «Ο Πρωταγόρας ξεκινά [...] δεν έχει διασωθεί» [σελ. 51].
3. *Ἦν γάρ ποτε χρόνος*: Ποια η λειτουργία της φράσης στη δομή του μύθου και ποιο ύφος προσδίδει; (βλ. Κ.Ε.Ε., ερώτ. 1)
Απάντηση: «Ο Πρωταγόρας ξεκινά [...] ο Ησίοδος» [σελ. 51-52].

4. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του πρωταγόρειου μύθου;
Απάντηση: «Η ιδιαιτερότητα [...] (ΗΣΙΟΔΟΣ)» [σελ. 52].
5. Τι εννοεί ο Πρωταγόρας με τη λέξη χρόνος;
Απάντηση: «Με τη λέξη “χρόνος” [...] την ανθρώπινη ουσία του» [σελ. 52].
6. Τι υπήρχε πριν από τη γένεση των θνητών όντων; (Βλ. Κ.Ε.Ε., ερ. 2)
Απάντηση: «Εκείνο τον καιρό υπήρχαν θεοί [...] στάδια εξέλιξης του πολιτισμού» [σελ. 52].
7. Τι δηλώνεται με τη φράση και τούτοις;
Απάντηση: «Στον πρωταγόρειο μύθο [...] θνητών γενών» [σελ. 52].
8. Πότε έγινε η γένεση των θνητών γενών; Ποιον ρόλο έπαιξε η είμαρμένη στην εξέλιξη; (Βλ. Κ.Ε.Ε., ερ. 6)
Απάντηση: «Η γένεση των θνητών όντων [...] ζωής» [σελ. 53].
9. Πού πλάθουν οι θεοί τα θνητά γένη; Ποια αρχέγονη αντίληψη εκφράζεται για τη Γη;
Απάντηση: «Οι θεοί πλάθουν [...] του Ολύμπου» [σελ. 53].
10. γῆς ἔνδον: α) Πώς προκύπτει η αντίληψη της αυτοχθονίας; β) Να αναφέρετε παραδείγματα εκδήλωσής της.
Απάντηση: «Η φράση γῆς ἔνδον [...] κάτοικοι της Θήβας» [σελ. 53-54].
11. ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν – τυποῦσιν αὐτὰ θεοί: Πώς δικαιολογείται το γεγονός ότι ο Πρωταγόρας, αν και αγνωστικιστής, αναφέρεται στους θεούς στον μύθο; (Βλ. Κ.Ε.Ε., ερ. 4)
Απάντηση: Για την απάντηση βλ. σελ. 112-113, Ενότητα 4.
12. Από ποια στοιχεία πλάθουν οι θεοί τα θνητά γένη; Ποιες κοσμογονικές θεωρίες ασπάζεται ο Πρωταγόρας; (Βλ. Κ.Ε.Ε., ερ. 5)
Απάντηση: «Στον μύθο αναφέρει [...] Παλαιά Διαθήκη» [σελ. 54].
13. Αφού πλάθουν οι θεοί τα θνητά γένη, ποια εντολή δίνουν στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα;
Απάντηση: «Οι θεοί δίνουν [...] συμβολική σημασία» [σελ. 54-55].
14. Να χαρακτηρίσετε τον Προμηθέα λαμβάνοντας υπόψη και την ετυμολογία του ονόματός του.
Απάντηση: «Ο Προμηθέας [...] ανάψουν τη φωτιά» [σελ. 55].
15. Να χαρακτηρίσετε τον Επιμηθέα λαμβάνοντας υπόψη και την ετυμολογία του ονόματός του.
Απάντηση: Ο Επιμηθέας ήταν Τιτάνας, γιος του Ιαπετού και της Ωκεανίδας Κλυμένης και «Σύμφωνα με την επικρατέστερη [...] ανθρώπους» [σελ. 55].